

**ДО ІСТОРІЇ ЕСПРАНТО-З'ЇЗДІВ У РОЗВИТКУ
ЕСПРАНТО-РУХУ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

Клименко Ю. А.,

кандидат педагогічних наук,

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини,

Умань, Україна

klymenkoudpu@gmail.com

**THE HISTORY ESPARANTO-RALLY IN DEVELOPMENT
ESPERANTO MOVEMENT (EARLY XX CENTURY)**

Klimenko Julia

Ph.D.,

Uman State Pedagogical University named Paul Tyczyne,

Uman, Ukraine

klymenkoudpu@gmail.com

Анотація

У статті розкрито історію еспаранто-з'їздів у розвитку есперанто-руху на початку ХХ століття.

Есперанто – міжнародна мова, соціально-культурний феномен, універсальний засіб міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі. Її творцем є Людвік Лазар Заменгоф (1859 –1917) – польський лікар-окуліст, лінгвіст і поліглот, автор праць в галузі інтерлінгвістики, активний громадський діяч.

Цікавою сторінкою в історії вітчизняного есперанто-руху є форуми есперантистів, серед яких – Другий Всеросійський з'їзд есперантистів, який проходив в Києві 4-6 серпня 1913 р.

Мета статті – розкрити історію організації і проведення Другого Всеросійського з'їзду есперантистів (Київ, 4-6 серпня 1913 г.) в контексті розвитку вітчизняного есперанто-руху.

Другий Всеросійський з'їзд есперантистів (Київ, 4-6 серпня 1913 р.) відіграв важливу роль у розвитку вітчизняного есперанто-руху. Своєю багаторічною історією есперанто (і як мова, і як рух його прихильників) підтвердило право претендувати на роль універсального засобу міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі на основі толерантності – як єдності в різноманітті, повазі, сприйняття і розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовираження і самоствердження людської особистості.

Ключові слова: есперанто, есперанто-рух, з'їзди есперантистів. Другий Всеросійський з'їзд есперантистів у Києві.

ABSTRACT

In the article the history esperanto-congresses in Esperanto movement of the early twentieth century.

Esperanto – the international language, socio-cultural phenomenon, a universal means of intercultural dialogue and human understanding in a global scale. Its creator is Lazar Ludwik Zamenhof (1859 -1917) – polish doctor, optometrist, linguist and polyglot, author of works in interlinguistics, active public figure.

An interesting chapter in the history of the national movement is Esperanto Esperanto forums, including - Second Congress of Esperanto, held in Kiev 4-6 august 1913 g.

The purpose of the article – and reveal the history of the Second All-Russia Congress of Esperanto (Kyiv, 4-6 august 1913 g.) in the context of national Esperanto movement.

Second Congress of Esperanto (Kyiv, 4-6 august 1913 g.) played an important role in the development of national Esperanto movement. His long history of Esperanto (and as a language and as a movement of his supporters) confirmed the right to claim to be the universal means of intercultural dialogue and human understanding in a global scale based on tolerance – as unity in diversity, respect,

acceptance and understanding of the cultural diversity of our world, forms and self-expression of the individual.

Key words: Esperanto Esperanto movement, Esperanto congresses, Second Congress of Esperanto in Kiev.

Есперанто – міжнародна мова, соціально-культурний феномен, універсальний засіб міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі. Її творцем є Людвік Лазар Заменгоф (1859 –1917) – польський лікар-окуліст, лінгвіст і поліглот, автор праць в галузі інтерлінгвістики, активний громадський діяч.

Практичне застосування есперанто почалося в 1887-1888 рр., коли, завдяки виданню у Варшаві першого підручника російською, польською, німецькою, французькою та англійською мовами в різних країнах світу з'явилися перші есперантисти. Як правило, використання ними цього лінгвістичного проекту починалося з написання мовою есперанто листів Людвігу Заменгофу, який вже в 1889 р. опублікував збірку з адресами тисячі осіб, які вивчили есперанто. У зв'язку з тим, що більшість з них проживали в Російській імперії, спочатку обмін есперантських листами відбувався в основному в межах її кордонів. Але вже з середини 1890-х рр. зароджується громадський рух прихильників есперанто в Німеччині, Франції, Швеції та інших країнах [1, с. 168].

Цікавою сторінкою в історії вітчизняного есперанто-руху є форуми есперантистів, серед яких – Другий Всеросійський з'їзд есперантистів, який проходив в Києві 4-6 серпня 1913 р.

Мета статті – розкрити історію організації і проведення Другого Всеросійського з'їзду есперантистів (Київ, 4-6 серпня 1913 г.) в контексті розвитку вітчизняного есперанто-руху.

Як показує аналіз джерел, Перший Всеросійський з'їзд есперантистів проходив у 1910 р. з ініціативи Всеукраїнської ліги есперантистів в Петербурзі. У ньому брав участь і творець мови Л. Заменгоф. У цей час Ліга мала 30

відділень і близько 900 членів. Крім того, існувало кілька десятків есперантських організацій і гуртків.

Через три роки, в 1913 р., в Києві відбувся другий Всеросійський з'їзд есперантистів. В цей час спостерігається деяке пом'якшення політичного режиму і серед діячів есперанто-руху з'являється ідея провести черговий, другий Всеросійський з'їзд есперантистів у Києві. Але для цього потрібно було отримати дозвіл влади.

Розпочалося довготривале листування. Ініціатори проведення з'їзду, правління київського товариства «Verda stelo» («Зелена зірка») звернулися до міністра внутрішніх справ з клопотанням такого змісту: «20 квітня 1910 року в Петербурзі відбувся Перший Всеросійський з'їзд есперантистів, дозволений Паном Міністром Внутрішніх Справ. З'їзд був ошасливлений вдячністю Його Імператорської Величності Государя Імператора за вираження вірнопідданих почуттів. Правління Київського товариства есперантистів “Зелена Зірка” у своєму засіданні від 19 березня 1913 р. постановило скликати в Києві під час Всеросійської Виставки з 4 по 6 серпня 1913 р. Другий Всеросійський з'їзд есперантистів.

Відповідальним за з'їзд є Правління Київського товариства есперантистів “Зелена Зірка” в особі своїх членів: Інженера Владислава Германовича Гейне (Прорізна, 18), капітана Льва Львовича Ілляшевича (Хрестів, пр., 8), дружини Генерала Олександри Павлівни Слюсаренко (Тарасівська, 14). З причини вищесказаного Правління Київського товариства есперантистів “Зелена Зірка” честь має уклінно просити Вас дозволити Другий Всеросійський з'їзд есперантистів у Києві з 4 по 6 серпня 1913 р.» [2, арк. 23].

Дозвіл на проведення Другого Всеросійського з'їзду есперантистів у Києві було отримано відповідно до відношення Міністерства внутрішніх справ від 10 квітня 1913 р., про що свідчить лист до Київського губернатора від 20 квітня 1913 р. № 3587 [6, арк. 74].

Незважаючи на наданий дозвіл, влада підозріло ставилася до цієї події та її майбутніх учасників. Тому була дана вказівка перевірити делегатів з'їзду на

предмет їхньої благонадійності і встановити над ними пильний нагляд, свідченням чого є ціла низка архівних документів: «Департамент поліції умовою дозволу з'їзду поставив встановлення за засіданнями з'їзду з боку місцевої адміністрації суворого спостереження, так як більшість функціонуючих в Європі товариств есперантистів повинні бути віднесені до числа замаскованих різновидів масонських організацій, діяльність яких відрізняється безсумнівним антиурядовим напрямком; з метою більш успішної пропаганди своїх задумів масонство діє максимально прихованими ходами, при посередництві цілого ряду товариств і установ, які не мають на вигляд нічого спільного з масонством, але є найкращим підготовчим провідником його ідей. Серед таких товариств видну роль грає саме товариство “Есперантистів”, космополітична основа яких як не можна більше підходить цілям і задачам масонства. Плідна для масонства підготовча робота есперантистів у 1910 році особливо виділялася в Португалії та в Іспанії.

Внаслідок цього можливий поступальний рух масонства на Росію. Департамент поліції просить вжити заходів до ретельного спостереження за напрямком діяльності з'їзду і встановлення внутрішнього агентурного висвітлення цієї діяльності» [2, арк. 12].

Так звану «турботливу увагу» правоохоронних відомств до форуму людей, світогляд яких ґрунтувався на високій правосвідомості, глибокій внутрішній культурі, пропагуванні принципів мирного співжиття людей і народів також ілюструють архівні документи. На думку дослідників, все тому, що ці люди були духовно вільні і ця внутрішня свобода, критичне ставлення до національної політики держави, лякали і непокоїли владу [4, с. 8].

Київський губернатор 3 липня 1913 р. надіслав листа начальнику Київського губернського жандармського управління такого змісту: «За клопотанням правління Київського товариства есперантистів “Зелена Зірка” Міністерство Внутрішніх Справ визнало можливим дозволити скликання з 4 по 6 серпня цього року в м. Києві другого Всеросійського з'їзду есперантистів, з тим, щоб органи державної засідання цього з'їзду в тому числі і засідання за

участю представників преси або особливо запрошених осіб, підпорядковувалися дії тимчасових про збори. Повідомляючи про це, повідомляю Ваше високоблагородіє, що на увазі наявних в Міністерстві Внутрішніх Справ несприятливих відомостей діяльності більшості існуючих товариств есперантистів мною запропоновано Київському поліцмейстеру встановити спостереження за заняттями цього з'їзду» [2, арк. 19]. Того ж дня полковник Шредель у відповідь звертається до губернатора (документ під грифом *«цілком таємно»*): «Прошу розпорядження, по відкритті 4-го майбутнього серпня в м. Києві Другого Всеросійського з'їзду есперантистів, надіслати мені список всіх осіб, які візьмуть в такому з'їзді участь, а також програму з'їзду» [2, арк. 20].

Відповідно до даних, що містять архівні документи, список включав 75 прізвищ та імен делегатів конгресу із зазначенням міста, з якого має прибути есперантист. Звичайно, це був неповний список, адже на з'їзд прибули і не заявлені раніше делегати [4, с. 9–12].

Відповідно до отриманого списку оперативно губернська влада одержала агентурні відомості про тих осіб, які мали намір взяти участь у конгресі есперантистів, з-поміж яких цілий ряд активних діячів есперанто-руху.

Організацією з'їзду займалися, головним чином, члени київського товариства есперантистів «Verda stelo» («Зелена зірка»). Київські есперантисти з радістю і ентузіазмом сприйняли дозвіл на проведення з'їзду. Одразу був створений організаційний комітет, який випустив звернення до однодумців.

«Організаційний комітет по скликанню

Другого Всеросійського з'їзду есперантистів

4–6 серпня 1913 р.

Kara Samideano!

Сприятливий збіг обставин дав можливість київській громаді есперантистів "Зелена Зірка" скликати в Києві Другий Всеросійський З'їзд Есперантистів. Заручившись попередніми схваленням і моральною підтримкою автора мови д-ра Л. Заменгофа, а також багатьох відомих російських есперантистів,

організаційний комітет обрав для з'їзду найбільш підходящі дати – під час Всеросійської виставки – з 4 по 6 серпня, з метою дати можливість однодумцям, їдуть на IX Міжнародний конгрес есперантистів в Берн, відвідати також і наше свято зеленої зірки.

Ясно, що успіх нашого скромного починання залежить насамперед від численності учасників, і що взявши на себе таку відповідальну підприємство, київська громада есперантистів гаряче сподівається на співчутливе ставлення всіх російських однодумців до цієї важливої справи. Київське товариство есперантистів сподівається, що із зовнішнього боку з'їзду представить значну демонстрацію наших мирних сил і з'явиться міцним і блискучим підмогою в важкій справі пропаганди наших спільних завдань. Про внутрішній бік з'їзду не доводиться багато говорити – занадто наполегливе стала потреба у взаємному спілкуванні і зближенні російських есперантистів, багато наболілих питань чекають свого вирішення в дружній спільній роботі.

Організаційний комітет докладє всіх зусиль для того, щоб доставити учасникам максимальні зручності протягом їх перебування на З'їзді і Всеросійській виставці і твердо вірить, що співчуваючі успіхам мови есперанто в Росії виправдають найширші надії на їх активність і свідомість необхідності плідних робіт. *Організаційний комітет»* [4, с. 17–18].

Робоча програма з'їзду передбачала основну і розважальну частини.

Офіційна частина програми включала такі питання: « 1. Відкриття з'їзду.
2. Виголошення доповідей з таких тем: викладання есперанто у державних школах; видання і продаж книг на есперанто; організація російських есперанто-інституцій; організація російських конгресів [4, с. 20].

Зауважувалося, що виголошувати доповіді та вести дискусію дозволяється тільки двома мовами – російською і есперанто. Вимагалось подати до 2 серпня тези майбутніх доповідей на обох мовах.

Розважальна частина складалася з таких заходів: вечірні відвідини Всеросійської виставки; другий візит на Виставку (вдень); дві екскурсії містом відповідно до розробленого раніше плану з метою ознайомлення конгресантів з

усіма пам'ятками, які мають історичну або мистецьку цінність; прогулянка по Дніпру; симфонічний концерт у саду [4, с. 20].

На завершення організаційний комітет давав поради і роз'яснення. Зокрема радив прибути 16 серпня (за новим стилем), тому що відкриття з'їзду мало відбутися наступного дня вранці. Наперед повідомлялося, що «...проїзд візником від залізничної станції до готелю коштує у Києві 50 копійок, а перевезення багажу – від 10 коп. і більше. Проїзд трамваєм коштує 5 коп. (маршрут № 2 – йде прямо до готелю)» [4, с. 20–21]. Проживання учасників з'їзду передбачалося у готелі за плату в 90 коп. за день. За бажанням надавався повний пансіон. Харчування передбачалося двох видів: для вегетаріанців і невегетаріанців. Окремо зауважувалося, що члени сімей учасників конгресу нічого не платять, але і не мають права голосу та виступу на форумі. Організаційний комітет дякував Л. Заменгофу за підтримку їхньої ініціативи [4, с. 21].

Підготовка з'їзду перебувала під пильним наглядом агентури київської поліції, яка вбачала у форумі есперантистів приховану політичну основу. Наприкінці липня 1913 р. поліція повідомляла губернській владі: «...18 липня в цій їдальні (по вул. Нестерівській, 40) відбулося (в присутності представника від поліції) збори есперантистів в числі 60 осіб, з яких навчалися цій мові 15 осіб, і майже всі молоді євреї (агентурі запропоновано мати спостереження за членами цього товариства).

Незабаром передбачається відкрити друге товариство есперантистів (агентурі запропоновано з'ясувати, хто є ініціатором цього).

4 серпня цього року до Києва на Другий Всеросійський з'їзд есперантистів очікується приїзд багатьох відомих російських есперантистів, які після закриття цього з'їзду відправляться в Берн, де відбудеться ІХ Міжнародний конгрес есперантистів (агентура спрямована до з'ясування, хто з членів Київського товариства поїде в якості делегата в Берн)» [4, с. 21].

Не тільки увага поліції й офіційної влади була прикута до очікуваного есперанто-форуму, а й преса виявляла Інтерес до цієї унікальної події. Це,

зокрема, газети «Киевская мысль», «Киевлянин», «Последние новости». Напередодні з'їзду майже кожне періодичне видання повідомляло доступну їм інформацію, подавало оціночні судження про подію і про її значення. Наприклад: «Завтра в Києві відкривається Другий Всеросійський з'їзд есперантистів. По суті, його можна було б назвати першим, так як перший з'їзд був, власне кажучи, лише загальними зборами закритою Російської Ліги Есперантистів і впливу на зростання есперантистів не чинив ніякого. Правда, з'їзд, що влаштовується зараз, навряд чи також помітно вплине на розвиток руху, так як організатори його дбали більше про організацію розваг, до речі сказати, нічого спільного з есперанто не мають, ніж про гідну постановку серйозних наукових і пропагандних питань. Але важливо перш за все те, що після цього з'їзду легко буде знову збиратися і обговорювати нагальні питання руху. Важливим є те, що товариство побачить, яких практичних результатів за останній час досягли есперантисти, важливо, що часті з'їзди широко популяризують рух, а ті, хто зібралися, побачившись із соратниками та однодумцями підуть з новими силами і відродилася вірою в успіх справи» [4, с. 22].

В цілому на розгляд з'їзду було винесено 5 програмних питань: загальна пропаганда есперанто, викладання мови в навчальних закладах, друковані видання на есперанто і книжна торгівля, заснування в Росії центрального есперантського суспільного органу та організація з'їздів у Росії [4, с. 23].

Додаткові відомості про тих, хто виступав і про зміст їхніх доповідей дізнаємося із повідомлень поліції, яка щоденно пильно стежила за делегатами форуму [2]. Цікаву інформацію подають поліцейські агенти про одного з найвідоміших тоді російських есперантистів Миколу Євстаф'єва: «Євстаф'єв М. П. на з'їзд есперантистів приїжджав з Санкт-Петербурга. 6 серпня і 7 серпня виїхав назад, заявлений до Києва не був, зупинявся на Безаківській вулиці в якому будинку, відомостей немає. Євстаф'єв перебував на службі в Міністерстві закордонних справ. Дворянин Микола Петрович Євстаф'єв, 44 років, 11 квітня 1911 р. був обшуканий зважаючи на відносини його з капітаном

Олександром Постниковим, нині засудженим за військове шпигунство на каторжні роботи на 8 років. За безрезультатністю обшуку Євстаф'єв був залишений на волі. Проживав в Санкт-Петербурзі. 8 вересня 1911 р. вибув невідомо куди, прописаний був по безстроковій паспортній книжці» [4, с. 25–26].

Микола Євстаф'єв був знайомий із Михайлом Грушевським. Поліція, відстежуючи їхні контакти, повідомляла вищу владу про наступне:

«М. Євстаф'єв, який жив у готелі в Будапешті пропонував у своєму листі до Грушевського, як редактору “Записок Наукового Товариства” і одному з редакторів “Літературного наукового вісника”: “Вельмишановний П. Професоре! Не володіючи настільки малоросійською мовою, щоб писати на ній вільно і чисто, дозволяю собі звернутися до Вас по великоруські, в упевненості, що Ви мене зрозумієте, а відповіддю можете вшанувати на тій мові, яка Вам особисто зручна...

...готовий дати всі потрібні кошти в разі наміру однієї з двох вищевказаних редакцій видати малоросійською мовою один з існуючих в даний час на іншій мові творів про міжнародну мову для його вивчення.

Вибір твору надаю на розсуд Товариства або Ваш особистий, якщо товариство корпоративно не висловлюється з цього питання.

Льщу себе надією на отримання Вашої люб'язної відповіді і залишаюся готовим до ваших послуг. М. Євстаф'єв”» [3, арк. 312–314].

На думку дослідників, тут М. Євстаф'єв виступає як активний пропагандист есперанто. Недивно, що поліцію турбувала його громадська діяльність і вона вважала Євстаф'єва одним із «ідейних керівників з'їзду» [4, с. 26].

Форум есперантистів у Києві дійсно став надзвичайною подією, яка залишила у серцях і пам'яті учасників яскраві спогади. Про свої враження від спілкування з однодумцями розповідала Іда Семенівна Лисічник: «Участь в 1913 р. у другому Всеросійському з'їзді есперантистів в Києві, атмосфера дружби, яка панувала серед делегатів, знайомство з такими яскравими

особистостями в історії есперантського руху, як професор Девятнін і з багатьма іншими, ще більш посилили моє захоплене ставлення до есперанто...» [4, с. 26].

Свідченням постійної «турботливої уваги» влади до есперанто-руху є архівні документи. Зокрема, матеріали, що містять фонди Центрального державного історичного архіву України у м. Києві [2]. Проте, незважаючи на такі утиски, есперантисти не полишали боротьби за свою справу: «Товариші! Тепер нарешті прийшла пора нам сміливо вступити в боротьбу зі свавіллям. Міліція, жандарми, порожні звуки, тому що всі цивілізовані країни хочуть допомогти нам позбутися від наших ідіотів правителів. У нас великий запас зброї, а найголовніше велике прагнення позбутися від гвалтівників буржуїв, що краще будь-якого зброї. *Товариська організація!*» [5, арк. 29].

Як показує аналіз джерел, Другий Всеросійський з'їзд есперантистів (Київ, 4-6 серпня 1913 р.) відіграв важливу роль у розвитку вітчизняного есперанто-руху. Своєю багаторічною історією есперанто (і як мова, і як рух його прихильників) підтвердило право претендувати на роль універсального засобу міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі на основі толерантності – як єдності в різноманітті, повазі, сприйняття і розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовираження і самоствердження людської особистості.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Власов Д. В. Эсперанто: полвека цензуры : развитие эсперанто-движения и его журналистики в условиях цензуры в Российской империи и СССР (1887-1938 гг.) : монография / Д. В. Власов. – Москва : Импэто, 2011. – 181 с.

2. Дело о деятельности Киевского Общества «Эсперантистов «Зеленая Звезда». Начато 21 декабря 1912 г. Окончено 17 января 1916 г. // Центральный державный історичний архів України у м. Києві. – Ф. 274 (Общество «Эсперанто»). – Оп. 4. – Спр. 221. – 66 арк.

3. Лист есперантиста Естаф'єва М. П. до Грушевського М. С. «Общество «Эсперанто» // Центральный державный историчный архив Украины у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 303. – 323 арк.

4. Махорін Г. Л. Нариси з історії есперанто-руху в Україні / Г. Л. Махорін. – Житомир : ФОП Євенок О.О., 2012. – 60 с.

5. Общество «Эсперанто» // Центральный державный историчный архив Украины у м. Києві. – Ф. 274. – Оп. 4. – Спр. 352. – 68 арк.

6. Сообщение департамента общих дел о прошении КОЭ о созыве съезда Общества // Центральный державный историчный архив Украины у м. Києві. – Ф. 443. – Оп. 666. – Спр. 4. – 94 арк.

REFERENCES

1. Vlasov D. V. Эсперанто: polveka tsenzury : razvytye эсперанто-dvyzheniya y eho zhurnalystyky v uslovyakh tsenzury v Rossyiskoi ymperyuy y SSSR (1887-1938 hh.) : monohrafiya / D. V. Vlasov. – Moskva : Ympəto, 2011. – 181 s. (Rus)

2. Delo o deiatelnosti Kyevskoho Obshchestva «Эсперантystov «Zelenaia Zvezda». Nachato 21 dekabria 1912 h. Okoncheno 17 yanvaria 1916 h. // Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi. – F. 274 (Obshchestvo «Эсперанто»). – Оп. 4. – Спр. 221. – 66 арк. (Rus)

3. Lyst esperantysta Estaf'ieva M. P. do Hrushevskoho M. S. «Obshchestvo «Эсперанто» // Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi. – F. 1235. – Оп. 1. – Спр. 303. – 323 арк. (Ukr)

4. Makhorin H. L. Narysy z istorii esperanto-rukhu v Ukraini / H. L. Makhorin. – Zhytomyr : FOP Yevenok O.O., 2012. – 60 s. (Ukr)

5. Obshchestvo «Эсперанто» // Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi. – F. 274. – Оп. 4. – Спр. 352. – 68 арк. (Rus)

6. Soobshchenye departamenta obshchykh del o proshenyuy KOЭ o sozryve съезда Obshchestva // Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi. – F. 443. – Оп. 666. – Спр. 4. – 94 арк. (Rus)